

Alla har rätt till utbildning – utredning om tillgången till högskoleutbildning för personer med funktionsnedsättning

Artikel 1/2021

Artikel 1/2021

Författare: Anni Kyröläinen, sakkunnig

Nyckelord: Högskoleutbildning, personer med funktionsnedsättning, tillgänglighet, likabehandling, sysselsättning

Datum: 26.2.2021

Sammandrag

Artikeln fokuserar på hur tillgången till högskoleutbildning främjar sysselsättningen. Utredningen är en tvärsektoriell översikt över de sysselsättningshinder som personer med funktionsnedsättning möter och innehåller också åtgärdsförslag för att ändra läget.

I artikeln identifieras de centrala faktorer som kan försätta personer med funktionsnedsättning i en ojämlig ställning i fråga om tillgång till utbildning och sysselsättning. Artikeln fokuserar på högskoleutbildning som ett sätt att främja sysselsättningen bland personer med funktionsnedsättning. Artikeln syftar till att synliggöra de förändringar som krävs i samhället och i synnerhet i utbildningsvägen för att personer med funktionsnedsättning ska kunna studera på lika villkor och avlägga högskoleexamen, vilket främjar deras sysselsättning och delaktighet.

Akava Works

Akavas informationsproduktion verkar under namnet Akava Works.

Akava Works tar fram mångsidiga informationsinnehåll i form av rapporter, utredningar och forskning. Vårt mål är dessutom att väcka den samhälleliga debatten i synnerhet om aktuella ämnen som är viktiga för Akavas medlemmar. Akava Works-innehållen är inte Akavas officiella ställningstaganden.

Innehåll

Sammandrag	3
1. Inledning	4
Den sociala modellen för funktionsnedsättning som utgångspunkt för granskningen	4
2. Personer med funktionsnedsättning och jämlikhet i det finländska samhället	4
2.1. Högskoleutbildning, sysselsättning och likabehandling	7
2.1.1.Högskoleutbildningens utmaningar	8
3. Begreppet arbetsförmåga och ett föränderligt arbetsliv	9
4. Personer med funktionsnedsättning i högskoleutbildning – hinder och åtgärdsförslag.....	10
4.1. Service för personer med funktionsnedsättning	10
4.2. Studiehandledning och övergångsskeden i utbildning	12
4.3. Studierna som helhet och studielivet.....	13
4.4. Studier och gemensam praxis	14
4.5. Praktik och arbetslivsdelaktighet	15
4.6. Assistenten, tolkar och hjälpmedel	16
4.7. Kommunikation och elektroniska plattformar	17
Litteratur	18
Lagstiftning	18

Alla har rätt till utbildning – utredning om tillgången till högskoleutbildning för personer med funktionsnedsättning

Artikel 1/2021

Sammandrag

Enligt FN:s funktionshinderkonvention, dvs. konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, ska rättigheterna hos personer med funktionsnedsättning tryggas inom alla förvaltningsområden. FN antog konventionen 2006 och den trädde i kraft i Finland 2016. Konventionen understryker att människor med funktionsnedsättning har samma människovärde som alla andra. Den tillförsäkrar personer med funktionsnedsättning samma mänskliga rättigheter och grundläggande friheter som andra. Enligt artikel 24 i konventionen har personer med funktionsnedsättning rätt till utbildning på lika villkor.

I artikeln identifieras de centrala faktorer som kan försätta personer med funktionsnedsättning i en ojämlik ställning i fråga om tillgång till utbildning och sysselsättning. Artikeln fokuserar på högskoleutbildning som ett sätt att främja sysselsättningen bland personer med funktionsnedsättning. Artikeln syftar till att synliggöra de förändringar som krävs i samhället och i synnerhet i utbildningsvägen för att personer med funktionsnedsättning ska kunna studera på lika villkor och avlägga högskoleexamen, vilket främjar deras sysselsättning och delaktighet.

Servicen för personer med funktionsnedsättning och dess tillgänglighet och smidighet samt samarbetet med läroanstalterna spelar en central roll. Det är också viktigt att man beaktar individuella särskilda behov i samband med inträdesprov, studier och studierelaterade aktiviteter. Hinderfriheten i högskolorna och samhället bör ägnas särskild uppmärksamhet.

Sysselsättningen av nytexaminerade personer med funktionsnedsättning bör främjas genom nära samarbete mellan läroanstalter och sysselsättningstjänster. Artikeln lyfter också fram vikten av studiehandledning – personer med funktionsnedsättning bör hänvisas till lämplig utbildning på lika villkor som andra. I studiehandledningen bör särskild vikt fästas vid delaktighet i arbetslivet och vid de sysselsättningsmöjligheter som en högskoleutbildning ger i det föränderliga arbetslivet.

1. Inledning

Syftet med artikeln är att ge en allmän översikt över sysselsättningsläget för personer med funktionsnedsättning och de strukturella hinder som finns i Finland. Den fäster särskild uppmärksamhet vid högskoleutbildningens betydelse för sysselsättningen bland personer med funktionsnedsättning. I artikeln granskas också huruvida personer med funktionsnedsättning har jämlika möjligheter vid antagningen till högskoleutbildning och under själva högskoleutbildningen. Artikeln ger en översikt över de åtgärdsförslag som kan främja sysselsättning och delaktighet på lika villkor för personer med funktionsnedsättning i synnerhet genom högskoleutbildning.

Artikeln identifierar och tillstår att dess omfattning snarast möjliggör en allmän översikt över de centrala perspektiven och viktigaste utmaningarna, men lyfter även fram ämnen för eventuell fortsatt forskning.

Den sociala modellen för funktionsnedsättning som utgångspunkt för granskningen

I artikeln granskas funktionsnedsättningar med hjälp av den sociala modellen. Med funktionsnedsättning avses traditionellt diagnosbaserade psykiska och fysiska skador som gör det svårare för individen att fungera i samhället och i det egna livet. Generellt sett borde en funktionsnedsättning definieras som en funktionsbegränsning som utgörs av en social, fysisk, psykisk eller kognitiv skada eller sjukdom i kombination med omvärlden och samhället.

Man kan också se funktionsnedsättningen som en minoritetstillhörighet och som det förhållande som råder mellan personen med en funktionsnedsättning och samhället. Då närmar man sig inte problemet endast som en individuell fråga som grundar sig på en skada. En sådan approach kallas den sociala modellen för funktionsnedsättning. Skadan och sjukdomen och dess relation till omvärlden ger upphov till en funktionsvariation som är individuell för var och en. Den sociala modellen för funktionsnedsättning utgår från de mänskliga rättigheterna som gäller alla människor, även dem med funktionsnedsättning. Med hjälp av dem försöker man främja jämlikhet i samhället för personer med funktionsnedsättning. (Kyröläinen 2020)

Artikeln bygger på arbets- och näringsministeriets utredning Strukturella hinder för sysselsättning av personer med funktionsnedsättning (Kyröläinen 2020). I utredningen presenteras en tvärspektoriell översikt över de sysselsättningshinder som personer med funktionsnedsättning möter och också åtgärdsförslag för att ändra läget. Utgående från dessa utarbetar arbets- och näringsministeriet tillsammans med intressentgrupperna en verksamhetsplan i början av 2021. Artikeln behandlar uttryckligen vilka möjligheter högskoleutbildningen har att främja sysselsättningen.

2. Personer med funktionsnedsättning och jämlikhet i det finländska samhället

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (27/2016), som har ratificerats av Finland 2016, fastställer de centrala åtgärderna och de delområden inom vilka jämlikheten för personer med funktionsnedsättning i Finland ska förverkligas och som främjar den. I konventionen tas ställning till, bland annat, hinderfrihet, jämlikhet, delaktighet och rätt till arbetet och uppehälle.

Artikel 24 i konventionen förpliktar till följande i fråga om utbildning:

Utbildning

1. Konventionsstaterna erkänner rätten till utbildning för personer med funktionsnedsättning. För att förverkliga denna rätt utan diskriminering och på lika villkor, ska konventionsstaterna säkerställa ett inkluderande utbildningssystem på alla nivåer och livslångt lärande inriktat på
 - a) full utveckling av den mänskliga potentialen och känslan av värdighet och egenvärde samt förstärkning av respekten för de mänskliga rättigheterna, de grundläggande friheterna och den mänskliga mångfalden,
 - b) utveckling av personligheten, begåvningen och kreativiteten hos personer med funktionsnedsättning samt av deras mentala och fysiska färdigheter till deras fulla potential, samt
 - c) att göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att effektivt delta i ett fritt samhälle.
2. För att förverkliga denna rätt, ska konventionsstaterna säkerställa att
 - a) personer med funktionsnedsättning inte utestängs från det allmänna utbildningssystemet på grund av funktionsnedsättning och att barn med funktionsnedsättning inte utestängs från kostnadsfri obligatorisk grundutbildning eller från undervisning som följer efter grundutbildning, på grund av funktionsnedsättning,
 - b) personer med funktionsnedsättning, på samma villkor som andra, får tillgång till en integrerad och kostnadsfri grundutbildning av kvalitet och till undervisning som följer efter grundutbildning på sina hemorter,
 - c) skälig anpassning erbjuds utifrån personliga behov,
 - d) personer med funktionsnedsättning ges nödvändigt stöd inom det allmänna utbildningssystemet för att underlätta deras ändamålsenliga utbildning, samt
 - e) ändamålsenliga individanpassade stödåtgärder erbjuds i miljöer som erbjuder största möjliga akademiska och sociala utveckling som är förenlig med målet fullständig inkludering.
3. Konventionsstaterna ska göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att lära sig praktiska och sociala färdigheter för att underlätta deras fulla och likvärdiga deltagande i utbildning och som

samhällsmedlemmar. I detta syfte ska konventionsstaterna vidta ändamålsenliga åtgärder, bl.a. för att

- a) underlätta inläring av punktskrift, alternativ skrift, förstorande och alternativa former, medel och format för kommunikation samt rörelse och orienteringsförmågan och underlätta kamratstöd och mentorskap,
- b) underlätta inläring av teckenspråk och främja dövsamhällets språkliga identitet, samt
- c) säkerställa att utbildning av personer, särskilt av barn, med synskada eller dövblindhet eller som är döva eller hörselskadade, ges på de mest ändamålsenliga språken, formerna och medlen för kommunikation för den enskilde och i miljöer som maximerar akademisk och social utveckling.

4. För att säkerställa förverkligandet av denna rättighet ska konventionsstaterna vidta ändamålsenliga åtgärder för att anställa lärare, även lärare med funktionsnedsättning, som är kunniga i teckenspråk och/eller punktskrift, och för att utbilda yrkeskunniga personer och personal som är verksamma på alla utbildningsnivåer. Denna utbildning ska omfatta kunskap om funktionshinder och användning av lämpliga förstorande och alternativa former, medel och format för kommunikation, utbildningstekniker och material för att stödja personer med funktionsnedsättning.

5. Konventionsstaterna ska säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång till allmän högre utbildning, yrkesutbildning, vuxenutbildning och livslångt lärande utan diskriminering och på samma villkor som andra. I detta syfte ska konventionsstaterna säkerställa att skälig anpassning erbjuds personer med funktionsnedsättning.

Finlands landsrapport om funktionshinderkonventionen behandlas under 2021–2022, då FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning tar ställning till Finlands situation när det gäller genomförandet av konventionen och presenterar sina slutsatser om alla artiklar.

De skäliga anpassningar som nämns i konventionstexten har fastställts i diskrimineringslagen (1325/2014). Enligt 15 § i diskrimineringslagen gäller att

”Myndigheter, utbildningsanordnare, arbetsgivare och de som tillhandahåller varor eller tjänster ska göra sådana ändamålsenliga och rimliga anpassningar som behövs i det enskilda fallet för att göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att på lika villkor som andra utträta ärenden hos myndigheter och få utbildning och arbete samt varor och tjänster som tillhandahålls allmänheten och att klara av sina arbetsuppgifter och avancera i arbetet.”

Enligt 23 § i diskrimineringslagen har den som blivit utsatt för diskriminering eller repressalier ”rätt att få gottgörelse av den myndighet, arbetsgivare, utbildningsanordnare eller tillhandahållare av varor eller tjänster som i strid med denna lag har diskriminerat eller utsatt honom eller henne för repressalier.”

Det finns ingen exakt statistik över antalet personer med funktionsnedsättning i Finland, och det är därför omöjligt att exakt uppskatta antalet personer med

funktionsnedsättning i högskoleutbildning. En grov uppskattning av antalet kan dock göras utifrån statistiken över antalet personer som får olika förmåner eller tjänster. Exempelvis fanns det 228 157 personer i Finland som 31.12.2019 fick FPA:s handikappförmåner för personer över 16 år, vilket omfattar handikappbidrag och vårdbidrag för pensionstagare (FPA). Tidigare undersökningar visar att utbildningsnivån för personer med svåra funktionsnedsättningar är låg i Finland (se t.ex. Linnankangas m.fl. 2006), vilket försvårar sysselsättningen generellt.

År 2018 publicerade Tröskeln rf en utredning om arbetslivsrelaterade behov och utmaningar för högskolestuderande med funktionsnedsättning. Utredningen bygger på intervjumaterial. I utredningen fastslås att

det är omöjligt att säga exakt hur många högskolestuderande med funktionsnedsättning det finns, men riktgivande är att det i rapporten Euroopan korkeakouluopiskelijoiden sosiaalisen ja taloudellisen tilan, som presenterar Finlands resultat i fråga om europeiska högskolestuderandes sociala och ekonomiska situation, uppges den totala andelen studerande med en funktionsnedsättning vid Finlands universitet och yrkeshögskolor utgöra nära sex procent av alla studerande. Enligt statistikcentralen (2017) har antalet högskolestuderande i Finland genom åren uppgått till cirka 300 000. Av det här kan man dra slutsatsen att det finns cirka 18 000 högskolestuderande med funktionsnedsättning. En fråga i sig är vilken definition av funktionsnedsättning som har legat till grund för siffrorna. (Heini & Klemetti 2018)

De problem i anslutning till hinderfrihet och likabehandling som beror på bristfällig statistikföring presenteras senare i artikeln.

2.1. Högskoleutbildning, sysselsättning och likabehandling

Diskrimineringslagens 6 § ålägger utbildningsanordnare att främja likabehandling. Enligt denna paragraf gäller att:

”Utbildningsanordnare och de läroanstalter de är huvudmän för ska bedöma hur likabehandling uppnås i deras verksamhet och vidta åtgärder som behövs för att främja likabehandling. De främjande åtgärderna ska vara effektiva, ändamålsenliga och proportionerliga med beaktande av läroanstaltens verksamhetsmiljö, resurser och övriga omständigheter.

En utbildningsanordnare ska se till att varje läroanstalt har en plan för de åtgärder som behövs för att främja likabehandling.

Utbildningsanordnarna och de läroanstalter de är huvudmän för ska ge eleverna och deras vårdnadshavare samt de studerande eller deras företrädare möjlighet att bli hörda om de främjande åtgärderna.”

Likabehandling och hinderfrihet är genomgående teman vid undervisnings- och kulturministeriet, men utbildningsanordnarnas praxis kan variera.

Utbildningsstyrelsen är den aktör som har tillsynsansvaret. Diskrimineringslagen förutsätter att skäliga anpassningar görs, men oftast är lösningen att bara en del av lokalerna är hinderfria. För att hinderfrihet och likabehandling ska kunna genomföras är det viktigt att de är långtgående och genomsyrar verksamheten för att möjliggöra delaktighet på utbildningens alla delområden. Exempelvis universitetet åtnjuter autonomi och utbildningen måste vara hinderfri. (Kyröläinen 2020)

I motsats till de övriga nordiska länderna har arbetet för hinderfrihet inom högskoleutbildningen i Finland inte någon permanent och statligt tryggad finansieringsgrund, utan bygger på högskolornas självständiga agerande. De skäliga anpassningarna för att främja hinderfriheten är till sin natur sådana att de görs från fall till fall. Anpassningarna ska i det konkreta fallet i fråga svara mot de behov som personen med funktionsnedsättning har.

En anpassning i utbildningen kan exempelvis vara möjligheten att ha en assistent eller tolk med sig i undervisningssituationer, tillgängligt studiematerial, möjliggörande av hinderfria lokaler eller att få längre tid på sig i en tentsituation. När det gäller skäliga anpassningar bör även arbetsgivarens ställning betonas när det gäller att genomföra sådana. Att genomföra skäliga anpassningar på arbetsplatserna är centralt för hinderfriheten och likabehandlingen i arbetslivet. Stöd för specialarrangemang på arbetsplatsen är ett ekonomiskt stöd som beviljas via arbets- och näringsbyråerna och som kan främja arbetsmöjligheterna för personer med funktionsnedsättning och partiellt arbetsföra. En arbetsgivare kan få stöd till ett belopp av högst 4 000 euro för specialarrangemang på arbetsplatsen om en skada eller sjukdom hos den som ska anställas eller redan är anställd förutsätter nya arbetsredskap eller möbler, ändringsarbeten på arbetsplatsen eller hjälp i arbetet av en annan arbetstagare. Ersättning för hjälp i arbetet av andra arbetstagare kan fås för högst 20 arbetstimmar i månaden under högst 18 månader. Stödet för specialarrangemang på arbetsplatsen kan fungera som ett betydande incitament i synnerhet för små och medelstora företag när det gäller att främja jämlikheten och rekryteringen av personer med funktionsnedsättning. På en jämlik arbetsmarknad kan var och en sysselsättas i en uppgift som motsvarar ens kunnande, trots eventuella funktionsbegränsningar.

2.1.1. Högskoleutbildningens utmaningar

Det finns många likheter mellan de problem som präglar sysselsättningen och antagningen till högskolestudier. Exempelvis servicen för personer med funktionsnedsättning är avgörande för att fastställa funktionsförmågan inom både utbildning och sysselsättning. Också i fråga om hur attityderna påverkar jämlikheten finns det likheter mellan sysselsättningen och högskoleutbildningen.

Diskrimineringsombudsmannen publicerade 2016 en enkätbaserad utredning om upplevelser av diskriminering i det finländska samhället hos personer med funktionsnedsättning. En av de mer betydelsefulla observationerna är att de svarande som avlagt högskoleexamen har upplevt mer diskriminering än de som avlagt examen på andra stadiet. Av dem som avlagt högskoleexamen har 16,7 procent upplevt diskriminering i sin karriär, medan motsvarande siffra för dem som avlagt examen på andra stadiet är 4,1 procent. (Utredning om upplevelser av diskriminering i vardagen hos personer med funktionsnedsättning 2016)

Resultaten tyder på att utbildningsnivån påverkar hur väl de som besvarat enkäten känner igen den diskriminering de upplever. Utbildningsnivån verkar också inverka på hur bra de svarande är medvetna om existerande rättsskyddsorgan. Det mest väsentliga

är ändå att över hälften av dem som svarat inte ansåg sig känna till någon instans i Finland som erbjuder hjälp och rådgivning i diskrimineringsfall.

3. Begreppet arbetsförmåga och ett föränderligt arbetsliv

När man talar om arbetsförmåga och personer med funktionsnedsättning lyfter man ofta fram begreppet ”partiell arbetsförhet”. Något som är av avgörande betydelse för arbetsförmågan hos personer med funktionsnedsättning är förutom individens egna färdigheter (kunnande och utbildning) och innehållet i arbetet också de handlingsmöjligheter som samhället erbjuder: hinderfrihet, service för personer med funktionsnedsättning och andra tillgängliga stödåtgärder. Även om en person med funktionsnedsättning skulle ha utbildning och kunnande som lämpar sig för arbetsuppgiften, förändras arbetsförmågan om arbetsplatsen inte är hinderfri eller om personen inte får den service hen behöver, såsom hjälpmedel, färdtjänst eller personlig assistans för att klara av arbetsuppgiften.

Något som också är väsentligt för likabehandlingen av personer med funktionsnedsättning är attityderna. Attityder påverkar redan vilka slags utbildningar personer med funktionsnedsättning hänvisas till, här blir betydelsen av inklusion redan i den grundläggande utbildningen viktig. Dessutom finns stödtjänster att tillgå både för studier och sysselsättning, men om det är krångligt för både arbetsgivare och utbildningsanordnare att ta dem i bruk uppkommer attityder som ställer personer med funktionsnedsättning i en ojämlig ställning. Bristande kunskaper om möjligheterna för personer med funktionsnedsättning att vara delaktiga påverkar attityderna. Ansvaret för individens arbetsförmåga delas mellan individen, arbetstagaren och samhället.

Arbetsförmågan ska ses i relation till det arbete som ska utföras samt till personens möjligheter att arbeta utifrån sina egna förutsättningar. En person som är partiell arbetsförhet kanske kan bli helt arbetsför när arbetets innehåll, kompetensen hos den som utför arbetet och förutsättningarna för att utföra arbetet möts. De nya krav som arbetslivet ställer, såsom det ökade it-arbetet och digitaliseringen påverkar kontinuerligt begreppet arbetsförmåga även i fråga om personer med funktionsnedsättning. Personer med funktionsnedsättning har ofta begränsade möjligheter att fritt välja bransch.

De fysiska krav som branschen eller arbetsuppgifterna ställer eller bristande hinderfrihet kan begränsa möjligheterna. Med en högskoleexamen kan man förbättra sysselsättningsmöjligheterna för personer med funktionsnedsättning. I Finland finns också regionala skillnader i fråga om vilka slags arbetsuppgifter som erbjuds. Stora städer har ofta fler arbetsmöjligheter för personer med funktionsnedsättning. Också i genomförandet av de tjänster som är centrala för arbetsförmågan har stora regionala skillnader noterats (Handikappforum 2019).

4. Personer med funktionsnedsättning i högskoleutbildning – hinder och åtgärdsförslag

Det här kapitlet går djupare in på de praktiska utmaningar som påverkar hur personer med funktionsnedsättning kan delta i studier och avlägga högskoleexamen. För att högskoleutbildning ska vara ett naturligt och enkelt alternativ även för personer med funktionsnedsättning bör vägen till en examen vara så smidig och jämlik som möjligt. Deltagandet i högskoleutbildning får inte innebära att det ställs oskäliga krav på personer med funktionsnedsättning jämfört med andra studerande. I detta sammanhang lyfts först fram de åtgärder med hjälp av vilka man kan förbättra jämlikheten och undanröja hinder, uttryckligen ur ett högskoleutbildningsperspektiv. Först presenteras servicen för personer med funktionsnedsättning, eftersom dessa tjänster är av stor betydelse för att en person med funktionsnedsättning ska bli antagen till en högskoleutbildning och klara sig i studierna, vid övergången till arbetslivet och i arbetslivet. Därefter görs en genomgång av utbildningsvägens andra viktiga delområden och faktorer.

4.1. Service för personer med funktionsnedsättning

Nuläge

En person med funktionsnedsättning har rätt till service och stödåtgärder i enlighet med lagen om service och stöd på grund av handikapp (3.4.1987/380) om personen inte med stöd av socialvårdslagen eller någon annan lag får sådan service eller sådant stöd som är tillräckligt och lämpligt för honom eller henne. I lagen om service och stöd på grund av handikapp föreskrivs om den service och det stöd som ska anordnas på basis av funktionsnedsättning. Anordnaransvaret innehas av kommuner och samkommuner. Målet med servicen för personer med funktionsnedsättning är att främja personens förmåga att klara sig självständigt och minska de begränsningar eller hinder som skadan ger upphov till. Enligt social- och hälsovårdsministeriets uppskattning finns det cirka 100 000 personer som utnyttjar servicen för personer med funktionsnedsättning. De viktigaste serviceformerna vid studier är färdtjänst och personlig assistans.

Enligt 6 § i förordningen om service och stöd på grund av handikapp ska färdtjänst ordnas för gravt handikappade personer så, att de förutom de resor som är nödvändiga med tanke på arbete och studier även kan företa minst 18 sådana månatliga enkelresor som hör till det dagliga livet. Arbets- och studieresor ska ordnas i den omfattning som behovet förutsätter.

Den personliga assistansen gäller de åtgärder som personen själv skulle göra men inte klarar av på grund av skada eller sjukdom. Syftet med den personliga assistansen är att hjälpa en person med svår funktionsnedsättning att göra sina egna val i hemmet och

utanför hemmet, i arbete och studier, i fritidsaktiviteter, i samhällelig verksamhet samt i upprätthållandet av sociala kontakter.

Dessutom fastslår lagen om tolkningstjänst för handikappade personer (133/2010) att rätt till tolkningstjänst har synhjärselskadade, hörselskadade eller talskadade. Syftet med lagen om tolkningstjänst är att främja möjligheterna för personer med funktionsnedsättning att fungera som jämbördiga medlemmar av och deras delaktighet i samhället. Samtidigt tryggar lagen de språkliga rättigheterna för personer med funktionsnedsättning samt den rätt till yttrandefrihet och åsiktsfrihet samt tillgång till information som avses i 21 § i FN:s funktionshinderkonvention.

Enligt undervisnings- och kulturministeriets observationer har läroanstalterna ofta viljan att genomföra likabehandling såväl i studierna som i den arbetslivsverksamhet som ansluter till studierna, dvs. praktikperioder. Ofta är budskapet från läroanstalternas håll dock att servicen för funktionshindrade inte fungerar tillräckligt smidigt för att dessa ska kunna genomföras.

Åtgärder

1. För att genomföra likabehandlingen inom högskoleutbildningen måste man se till att läroanstalterna har tillräckligt med information om hur servicen för personer med funktionsnedsättning fungerar. Kunskapen kan förbättras t.ex. genom utbildning. Läroanstalten bör ha en kontaktperson som ansvarar för tillgänglighets- och likabehandlingsfrågor. Det får exempelvis inte uppkomma sådana diskriminerande situationer där en assistent eller tolk förhindras från att delta i undervisningssituationen.
2. Säkerställa att den färdtjänst som beviljats för studierna kvalitativt sett genomförs så att den inte inverkar på personens ställning som studerande. I kvalitetskriterierna beaktas i synnerhet att färdtjänsten är punktlig och att personen får tillräckligt många resor.
3. Beakta att reformen av lagen om service och stöd på grund av handikapp och den kommande överföringen av servicen för personer med funktionsnedsättning till landskapens ansvar lägger särskild vikt vid att minska de regionala skillnaderna. Praxis vid och grunderna för beviljande av service för personer med funktionsnedsättning får inte vara beroende av boningsorten.
4. Öka samarbetet mellan läroanstalter och servicen för personer med funktionsnedsättning, exempelvis i form av utbildnings- och debatttillfällen där fokus läggs vid behovet av flexibel service i de föränderliga situationer som präglar studielivet.
5. Se till att det finns tillräckligt med hinderfria studentbostäder att tillgå. Tillgången till hinderfria och rimligt prissatta bostäder på högskolorna är en väsentlig faktor för likabehandling. Dessutom bör det finnas tillgång till serviceboende uttryckligen avsett för studerande med funktionsnedsättning. Vid ett sådant serviceboende beaktas studielivets behov.

4.2. Studiehandedning och övergångsskeden i utbildningen

Nuläge

Ett viktigt delområde av utbildningen är dess övergångsskeden. I synnerhet för personer med funktionsnedsättning är den grundläggande utbildningens studiehandedning av stor betydelse och avgör framtida delaktighet och studieväg. Studiehandedarnas insikt i vilka behov och möjligheter personer med funktionsnedsättning har och vilka stödtjänster som står till buds är väsentliga när de fortsatta studierna planeras.

Delaktighet i arbetslivet och utformningen av jagbilden kan anses börja redan under den grundläggande utbildningen. Erfarenheter visar att personer med funktionsnedsättning ofta hänvisas till exempelvis invalidpension, specialläroanstalter eller på sin höjd till utbildning på andra stadiet (Utredning om upplevelser av diskriminering i vardagen bland personer med funktionsnedsättning 2016). I studiehandedningen är det viktigt att betona möjligheten för unga med funktionsnedsättning att efter den grundläggande utbildningen också gå vidare till gymnasiet och efter utbildning på andra stadiet också vidare till högskoleutbildning. Detta genomförs genom att studiehandedningen har tillräcklig information om vilken service som finns för personer med funktionsnedsättning samt gör en individuell bedömning. Om studiehandedarna inte har tillräckligt med information om möjligheterna till boende- och andra tjänster för personer med funktionsnedsättning kan bilden lätt bli att en ung människa med funktionsnedsättning inte kan flytta till en annan ort för att studera.

Åtgärder

1. Öka studiehandedarnas kunskap i frågor som gäller funktionsnedsättningar och om service för personer med funktionsnedsättning genom utbildning. Sådana åtgärder har tidigare vidtagits t.ex. för att förbättra studiehandedningen för unga som tillhör den romska minoriteten och de goda resultaten därifrån kan agera exempel. Uppmärksamhet bör också fästas vid att en person med funktionsnedsättning vid behov har möjligheter att flytta till en annan ort för att studera.
2. Öka samarbetet mellan läroanstalterna, servicen för personer med funktionsnedsättning och arbetsgivarna för att möjliggöra praktik och annan arbetslivsverksamhet.
3. Studiehandedarna och speciallärarna i den grundläggande utbildningen behöver omfattande kunskap om examina och andra utbildningar för att kunna hänvisa eleverna till en lämplig examen eller annan utbildning. Det här förutsätter att man känner till kraven för olika examina och även SORA-lagstiftningen. Målet med SORA-lagarna är att förbättra säkerheten i utbildningen och arbetslivet samt ge utbildningsanordnaren och högskolan ökade möjligheter att ingripa om den studerande är olämplig för utbildningsområdet. Med dessa författningar säkerställs även den

studerandes rättsskydd. SORA-författningarna är en lagstiftningshelhet som omfattar lagen om yrkesutbildning (531/2017), yrkeshögskolelagen (351/2003) och universitetslagen (558/2009).

Exempelvis yrkeshögskolorna har börjat utbilda lärare för krävande särskilt stöd. Sådana utbildningar ökar medvetenheten om funktionsnedsättningar och särskilda behov. Det centrala är att se till och säkerställa att de särskilda frågor som funktionsnedsättningar medför är med i all utbildning av den undervisande personalen.

4.3. Studierna som helhet och studielivet

Nuläge

Vid en granskning av hur hinderfri och jämlik högskoleutbildningen är måste man också beakta tillgången till studierelaterad kringverksamhet. Sådan verksamhet kan i detta fall vara t.ex. studentkårernas och yrkeshögskolornas studerandekårers verksamhet, ämnesföreningsverksamhet, tutorträffar och annan sådan fritidsverksamhet som har en nära koppling till studierna.

Sådan kringverksamhet är en viktig del av studielivet, men dess hinderfrihet och tillgänglighet regleras inte på samma sätt som utbildningen. Ändå är denna verksamhet central för integreringen i studerandegemenskapen och därigenom för att studielivet ska kännas meningsfullt och för man ska orka med studierna samt för att skapa nätverk. De starka band och nätverk som knutits via sådan kringverksamhet kan underlätta sysselsättningen. Personer med funktionsnedsättning betalar exempelvis samma kåravgifter som andra studerande, men på grund av bristande hinderfrihet och brist på information har de inte samma möjligheter att delta.

Eftersom uppgifter om sökandes eller studerandes funktionsnedsättning inte antecknas i något särskilt register är tutorer eller andra kontaktpersoner för de studerande inte på förhand medvetna om huruvida det i just deras grupp ingår någon studerande med funktionsnedsättning.

Åtgärder

1. Utveckla hinderfriheten på ett övergripande sätt och öka kunskapen med hjälp av utbildning. Skapa incitament för att utveckla hinderfriheten även i den studierelaterade kringverksamheten.
2. Förbättra studentkårernas, yrkeshögskolornas studerandekårers och ämnesföreningarnas kommunikation och verksamhet för att främja hinderfrihet och tillgänglighet. Se till att all kommunikation finns i tillgänglig form, såsom textning till videomaterial och alternativa beskrivande texter för bilder. Föreningarna och de andra studerandeaktörerna ska utse kontaktpersoner med ansvar för hinderfriheten som har kunskap om verksamhetens och lokalernas hinderfrihet samt ansvar för att utveckla den. Se till att det finns aktuell och täckande information om lokalernas hinderfrihet. Se till att det även i evenemangsinformationen berättas om evenemangets hinderfrihet. Kräva hinderfrihet vid valet av lokal för evenemang. Vid anmälningen bör de studerande ha möjlighet att framföra

önsksningar om specialarrangemang eller kunna få vara i kontakt med kontaktpersonen med ansvar för hinderfrihet.

3. Fundera över om en kontaktperson med ansvar för hinderfrihet kunde finnas tillgänglig för nya studerande med särskilda behov redan i samband med studieorienteringen. Se till att tutorn eller kontaktpersonen med ansvar för hinderfrihet har tillräckligt med information om studiernas hinderfrihet och vilka stödåtgärder som finns att tillgå.

4.4. Studier och gemensam praxis

Nuläge

Såsom beskrivits ovan bygger främjandet av hinderfriheten på de finländska högskolornas självständiga verksamhet. Hit hör förutom att genomföra hinderfriheten generellt också att göra skäliga anpassningar från fall till fall och t.ex. tillgängligheten till studiematerial. Också vid inträdesförhör ska man se till att individuella behov och specialarrangemang beaktas. Det är viktigt att högskolorna har en gemensam praxis för att genomföra hinderfriheten samt klara planer för hur hinderfriheten ska utvecklas och ledas.

Åtgärder

1. Öka läroanstalternas kunskap om skäliga anpassningar för personer med en funktionsnedsättning enligt diskrimineringslagen. Se till att kraven uppfylls redan vid inträdesförhören och att individuella specialarrangemang, exempelvis tillgängligt material, assistent, hjälpmedel, eller förlängd svarstid inte ger upphov till onödig byråkrati och inte ställer en sökande med funktionsnedsättning i en ojämlig situation. Skapa en gemensam praxis för anmälan av särskilda behov.
2. Beakta personernas individuella kraftresurser och möjliggör flexibilitet, t.ex. i fråga om krav på närvaro och sätt att avlägga tenter.
3. De särskilda krav som funktionsnedsättningen ställer ska också beaktas inom studerandehälsovården. Kunskapen om funktionsnedsättningar förbättras med hjälp av utbildningar och informationspaket. Säkerställ att studerandehälsovårdens personal alltid vid behov har tillgång till nödvändig information.
4. Fundera om läroanstalternas informationssystem kunde utvecklas så att en studerande med funktionsnedsättning kunde ges möjlighet att i sina uppgifter göra en anteckning om sitt behov av hinderfrihet, så att man kan undvika situationer där studierna för en person med funktionsnedsättning ordnas i otillgängliga lokaler. Anteckningen skulle ge den undervisande personalen möjlighet att i samband med planeringen av kursen och

studieinnehållet förbereda sig med tanke på den studerandes specialbehov och exempelvis på förhand se till att materialen är tillgängliga.

5. Ett sätt att främja hinderfrihet och tillgänglighet är att i ännu högre grad betona utbildningsanordnarnas likabehandlingsplaner. Kunskapsstyrning och etableringen av en ny verksamhetskultur ger snabbare resultat än lagstiftning. Ett hinderfrihetsperspektiv, t.ex. i utbildningen av läroanstalternas personal, och att beakta mångfald och funktionsnedsättningar i den interna och externa kommunikationen bidrar till att skapa en sådan verksamhetskultur.
6. Vidta förberedelser inför EU:s kommande tillgänglighetsdirektiv och följ behandlingen av det i EU:s beredande organ för att praxis och tjänster ska motsvara de krav direktivet ställer.

4.5. Praktik och arbetslivsdelaktighet

Nuläge

Praktik under studietiden och arbetslivsdelaktighet är en central del av studierna och också viktigt med tanke på den senare sysselsättningen. För att praktik smidigt ska kunna genomföras för personer med funktionsnedsättning krävs ibland specialarrangemang samt ett nära samarbete med servicen för personer med funktionsnedsättning. Det är viktigt att även läroanstalten ser det som viktigt att en studerande med funktionsnedsättning får möjlighet till praktik och fäster särskild uppmärksamhet vid detta.

Åtgärder

1. Tjänsterna ska fungera så flexibelt som möjligt och även anpassas utifrån förändringar i funktionsförmågan. Informationen om praktiken ska utökas både i läroanstalterna och på praktikplatserna. I fråga om stödåtgärder, såsom anpassningar, skapas en klar praxis för samarbetet, så att samordningen inte behöver byggas upp från början i varje ny situation.
2. Använda sig av utbildning och informationspaket för att vid behov skapa en dialog mellan läroanstalter och tjänsterna för personer med funktionsnedsättning för att säkerställa att praktik och delaktighet i arbetslivet kan genomföras på ett flexibelt sätt.
3. Utredda möjligheten att öka samarbetet mellan utbildning och sysselsättning genom att TE-tjänsterna kontaktas i studiernas slutskede. Det här skulle underlätta övergången från studier till den första arbetsplatsen. En första arbetsplats är av stor betydelse i synnerhet för personer med funktionsnedsättning, eftersom deras sysselsättning påverkas av många olika faktorer, alltifrån attityder till bristande hinderfrihet. Tjänsten skulle förhindra att det i övergångsskedet uppkommer ett långt avbrott – forskning visar att sannolikheten för sysselsättning minskar redan efter fyra månader av arbetslöshet.

4.6. Assistenten, tolkar och hjälpmedel

Nuläge

Personer med funktionsnedsättning kan behöva hjälpmedel som möjliggör studierna. Utöver rörelse- och kommunikationshjälpmedel är t.ex. en bärbar dator för att genomföra studier och tenter ett vanligt hjälpmedel. En person med funktionsnedsättning kan få de hjälpmedel som behövs för studierna från FPA via den yrkesinriktade rehabiliteringen. Samarbetet mellan läroanstalterna och FPA och deras vetenskap om vilka anpassningar och hjälpmedel den andra aktören erbjuder kan dock vara bristfälliga.

I kapitel 4.1 om service för personer med funktionsnedsättning presenterades personlig assistans. En personlig assistent är med personen med funktionsnedsättning i dennes studier.

En assistanshund, en ledarhund för en synskadad person, en signalhund för en hörselskadad person och andra assisterande hundar såsom t.ex. stöd- eller hypohundar är för många det som gör det möjligt att röra sig och agera självständigt. En assisterande hund kan inte likställas med ett sällskapsdjur. Den är ett redskap som skolats för att motsvara individuella behov och som assisterar sin förare i dagliga sysslor. En assisterande hund använder alltid väst, sele eller ryggsäck som är försedd med en beteckning. När hunden arbetar får utomstående människor eller djur inte närma sig den. På så sätt undviker man farliga situationer och missförstånd. Tanken är att den assisterande hunden ska vara med och agera i alla miljöer där föraren rör sig. Hunden är alltså också med i studierna. Ändå får diskrimineringsombudsmannen regelbundet anmälningar om situationer där hunden och således även personen med funktionsnedsättning har nekats tillträde till serviceanordnarens lokaler.

Åtgärder

1. Göra gränsdragningen tydligare och öka kunskapen om vilka stödtjänster och hjälpmedel som finns att tillgå t.ex. inom den yrkesinriktade rehabiliteringen.
2. Öka kunskapen vid sjukvårdsdistriktens hjälpmedelstjänster om vilka krav studielivet ställer, för att undvika situationer där bristfälliga hjälpmedel för rörelse och kommunikation samt långsam praxis i fråga om beviljande och underhåll av dem försvårar möjligheterna att delta i studierna eller leder till att en person med funktionsnedsättning får onödig frånvaro.
3. Öka kunskapen om assistanshundar bland läroanstalternas personal, genom samarbete med organisationerna t.ex. i samband med utbildningar och tjänster omformas.

4.7. Kommunikation och elektroniska plattformar

Nuläge

Att omgivningen och tjänsterna som en helhet är hinderfria och tillgängliga i samhället är en viktig faktor som möjliggör delaktighet för personer med funktionsnedsättning.

Hinderfrihet och tillgänglighet används ofta som ett ordpar. Med hinderfrihet avses huvudsakligen den fysiska miljön, såsom byggnader, utomhusområden och offentliga kommunikationsmedel. Med tillgänglighet avses den ”immateriella” miljön, såsom information, webbsidor, tjänster och attityder.

Tillgänglighetsdirektivet och den nationella lagstiftning som det gett upphov till ålägger myndigheterna att göra sina digitala tjänster tillgängliga. Lagen om tillhandahållande av digitala tjänster trädde i kraft 1.4.2019. Utöver kraven i tillgänglighetsdirektivet bör tillgängligheten också beaktas i läroanstalternas och kringaktörernas, såsom student- och studerandekårernas samt ämnesföreningarnas, hela kommunikation och allt material, även i sociala medier.

Åtgärder

1. Se till att kommunikationen är tillgänglig och att alla de aktörer som sköter kommunikationen har tillräckliga kunskaper om tillgänglighet. Utöver informationen om hinderfrihet ska kommunikationen göras tillgänglig exempelvis med hjälp av alternativa beskrivande texter till bilder och som textning av videomaterial. Materialet finns vid behov att fås även som punktskrift samt guidning och orienteringsskyltar motsvarar tillgänglighetslagstiftningen.
2. Beakta mångfald i det bildmaterial som används. Mångfalden i fråga om funktionsnedsättningar och hinderfrihet ska genomsyra bildmaterialet: funktionsnedsättningar ska synas också i andra sammanhang än i fråga om specialarrangemang. Mångfald i kommunikationen påverkar även attityder.
3. Se till att ordna nödvändiga utbildningar så att den terminologi som används i kommunikationen är aktuell och jämlik och att diskriminerande kommunikation inte förekommer.

Litteratur

Diskrimineringsombudsmannen (2016): *”Med funktionsnedsättning är jag en andra klassens medborgare” Utredning om upplevelser av diskriminering i vardagen bland personer med funktionsnedsättning*

<https://syrjinta.fi/documents/25249352/34269087/Utredning+om+upplevelser+av+diskriminering+i+vardagen+hos+personer+med+funktionsneds%C3%A4tning+%28PDF%29.pdf/f898ae6c-432d-4c84-98ee-30397e332d38/Utredning+om+upplevelser+av+diskriminering+i+vardagen+hos+personer+med+funktionsneds%C3%A4tning+%28PDF%29.pdf?version=1.2&t=1608110142520>

Handikappforum (2019) Enkätundersökningens slutrapport: *Vammaisten ihmisoikeudet edellyttävät yksilöllistä palveluiden toteuttamista*

Heini, Annina, and Jari Klemetti (2018). *Selvitys vammaisten korkeakouluopiskelijoiden työelämätarpeista ja-haasteista.*

Kyröläinen, Anni (2020). *Strukturella hinder för sysselsättning av personer med funktionsnedsättning* (på finska). (2020). Arbets- och näringsministeriets publikationer 2020:36

Linnakangas, R. & Suikkanen, A. & Savtschenko, V. & Virta, L. (2006). *Uuden alussa vai umpikujassa? Vammaiset matkalla yhdenvertaiseen kansalaisuuteen.* Stakes. <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/R15-2006-verkko.pdf>

Lagstiftning

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (27/2016)

<https://www.finlex.fi/sv/sopimukset/sopimussarja/2016/fds20160027.pdf>

Lagen om service och stöd på grund av handikapp (3.4.1987/380)

<https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1987/19870380>

Diskrimineringslagen (1325/2014)

<https://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2014/20141325>